

Ameldelser

Jørgen Holmgaard

En sag med tre lag

Verdens litteraturhistorie, redigeret af Hans Hertel. Bind 1: Oldtiden. Gyldendal 1985.

I 1983-1984, mens Gyldendals *Dansk litteraturhistorie* - det dengang grønne, angiveligt marxistiske nibindsværk - var under udgivelse, startede en fyldig forhåndstale i pressen af det samme forlags næste store udgivelse på feltet: *Verdens litteraturhistorie*. Forventningen til den *danske* litteraturhistorie var før og under udgivelsen skeptisk. Mange tvivlede på, at de venstreorienterede kludremikler kunne få snusket deres langstrakte projekt færdigt og effekturere udgivelsesplanen. Af præcision forventede man vist nogenlunde det samme, som et polsk sidebanebumletog normalt præsterer.

Derfor var det en fornøjelse for forlagets og pressens folk at varme op til *Verdens litteraturhistorie*. Publikum fik god grund til at antage, at den ville blive et vidunder af farvelagte sider og udgivelsespræcision. Et skandinavisk team af eksperter stod bag den danske redaktion, rustet til tænderne med ekspertise og effektivitet. En litteraturhistoriernes BMW var ved få sin sidste tuning, inden den i et sus ville rulle på banen og vise de polske bumletog og

det beundrende publikum glimtet af sine baglygter.

Det gik som planlagt i begyndelsen. I 1985 kom de tre første bind. I 1986 et mere. Og hvor det så skulle have været færdigt, kom ingenting. Først i 1988 dukkede bind 5 op. I skrivende stund, seks år efter starten, har bind 6 og 7 endnu ikke set dagens lys. I 1988 blev det oplyst, at den beklagelige forsinkelse skyldtes en række tekniske og redaktionelle problemer. Senest har det fra redaktionen forlydt, at den fortsatte forsinkelse bl.a. skyldes åbningen af de østeuropæiske arkiver efter Berlin-murens fald i slutningen af 1989. Man venter nu på, om de skandinaviske eksperter vil drage en omkalfatrende ny viden frem fra de østeuropæiske arkiver.

Den danske litteraturhistorie skulle ikke vente på åbningen af østeuropæiske arkiver, og den udkom til punkt og prikke efter planen i løbet af ca. to år fra udgivelsen af første til udgivelsen af det sidste og niende bind i 1985.

Der er ikke grund til at forarges over forsinkelser i et stort bogprojekt som *Verdens litteraturhistorie*. Men det er altid interessant at se, hvor grundigt solide forventninger kan skuffes. Nogle i den ene retning, andre i den anden. Skuffer indholdet i *Verdens litteraturhistorie* så også? Det afhænger naturligvis af, hvad man forventer. Men lad os forsøge en nøjere betragtning af bind 1, nu hvor årene og forsinkelserne har givet læseren den distance til sagen, som en vurdering altid nyder godt af.

Litteraturhistorieskrivning er en interessant genre. Dens forhistorie går tilbage til det, der også er historieskrivningens ane: annalistikken, opregningen af

K&K ANMELDELSER

hændelser i kronologisk rækkefølge. Fra omkring 1800 begynder man at organisere materialet i mere sammenhængende konstruktioner, hvori bevidstheden om den nationale kultur og dens gradvise folden sig ud gennem tiden arbejdes frem. Vilhelm Andersens berømte guldalderkonstruktion i *Dansk litteraturhistorie* fra begyndelsen af dette århundrede markerer kulminationen på denne organisationsform her tillands, idet den i samme bevægelse markerer dens grænse og endeligt: hvad gør man i en sådan konstruktion med den moderne litteratur, som kommer efter at den nationalhistoriske vækst har nået sin højde? Vilh. Andersen udkommer i årene 1916-34, men dens grundlæggende tanker er tænkt og oparbejdet mange år forinden.

Begrebet om verdenslitteraturen, der er et barn af 1800-tallets intellektuelle internationalisme, må nødvendigvis gå på tværs af den nationale konstruktionsform, når dens stof skal anskues i en historisk model. En nærliggende løsning bliver det overordnede parallelgreb, hvor man placerer den samlede vestlige litteratur og kultur som subjekt i en gradvis udfoldningsproces af en hel civilisations åndelige værdisæt. Der er naturligvis betydelige niveau- og materialeproblemer, ligesom der er vurderings- og afvejningsvanskeligheder bl.a. af national karakter, når de store sammenfatninger skal foretages. Og der er variationer i, hvor man ser de centrale værdier. Men så længe den almindelige kulturhistoriske optimisme lever, kan det lade sig gøre at skrive en værdisikret og fremskridtsorienteret historie om den vestlige kulturs opståen og udfoldelse.

Udviklingsoptimismens kriser, der i dette århundrede også rammer litteraturhistorikere og deres læsere, kaster imidlertid alle de litteraturhistoriske konstruktioner ud i betydelige problemer, både de nationale og de internationale. Efter 1. verdenskrig kan det 19. århundredes fremskridtshistorie ikke mere skrives med den nødvendige selvsikkerhed og troværdighed. Behovet for at komme væk fra historiemodellerne og især fra deres indlagte værdiapparater er meget stort hos de yngre i tyvernes internationale humanvidenskaber. Det gælder i filosofi, der bliver analytisk, sprogvidskaben, der bliver strukturel og i det universitære litteraturfag, som nu for alvor prøver også at tænke ikke-historisk, blive til *litteraturvidenskab*, ikke automatisk *litteraturhistorie*.

Fælles for de nye tendenser i disse videnskaber er, at man bliver teknisk; også mere videnskabelig, men først og fremmest teknisk. I litteraturfaget står den russiske formalisme emblematiske på skillelinien og peger fremad. Det interessante er imidlertid, at den litterære formalisme *ikke* - som Saussure i sin konfrontation med den sproghistoriske tradition i *sit* fag tenderer til at gøre - i fornyelsens navn forkaster den historiske betragtning. En formal betragtning anlagt i en historisk, diakron dimension er både tænkkelig og mulig inden for den russiske formalismes horisont og bliver også ført ud i livet i konkrete studier. Man interesserer sig for litterære formers forandring gennem tiden, for genreudvikling og for udvikling i litterær teknik i det hele taget. Disse forandringer kan nøgternt registreres, beskrives, først og

K&K ANMELDELSER

fremmest. At én teknik afløser en anden, må naturligvis give anledning til mange slags slutninger og hypotese-dannelser om mønstre og tendenser. Men analysen implicerer ikke nødvendigvis noget overordnet fortolkningsmønster, nogen historievision eller nogen bestemt værdiposition.

Et fremragende - også internationalt ekstraordinært - eksempel på en litteraturhistorieskrivning efter et sådant koncept foreligger interessant nok på dansk. Nemlig Ad. Stender-Petersens 3-binds værk *Den russiske litteraturs historie*, udgivet 1952 (genoptrykt 1970). »Fremfor alt«, som han skriver i fortalen, har han »haft sin opmærksomhed henvendt på litteraturens formale og kunstneriske elementer«, på »den russiske litteraturs udvikling som en i sin helhed sammenhængende og af indre faktorer betinget historisk proces«, - omend det sker »med al skyldig hensyntagen til de kulturhistoriske, ideologiske, sociologiske og psykologiske momenter i litteraturudviklingen«. At forfatteren har modtaget »bestemmende impulser« fra »den formalistiske skole«, som han selv kendte fra nærmeste russiske hold, vedgås.

Resultatet viser ikke kun, at fremgangsmåden er realisabel. Ikke mindst over for de ældre litteraturperioder skal en litteraturhistorie stå sin prøve. Her kan den sjældent bæres igennem af læsernes kendskab til emnet og deres forhåndspositivitet over for centrale forfatterskaber. Derfor er det imponerende, når f.eks. den russiske middelalderlitteratur, som jo nuomstunder ikke har meget appel i sig selv, og som kun i de færreste hjem ligger fremme på natbordet, i Stender-Peter-

sens fremstilling bliver til et højligt interessant udviklingsforløb med talrige pointer, der lejrer sig varigt. Det er ret godt gjort. Men at det kan lade sig gøre skyldes formentlig, at fremstillingen bygger på selvstændig og original forskning i stoffet.

Den gennemæssigt og formalt orienterede litteraturhistorie repræsenterer en konsekvent model for, hvordan litteraturhistorie kan skrives efter de udviklingsoptimistiske konstruktioners død, men for så vidt kun én. Flere andre litteraturhistoriemodeller kunne principielt tænkes. Man kan godt stadig have en civilisations- eller kulturudviklingsorienteret konception, uden at den behøver bygge på de gamle fremskridtsoptimistiske tankegange. Men det forekommer sjældent. Det almindelige bliver, at man løser problemet ved ikke at løse det. Det vil sige, man drukner det i stofmængder og informationsdynger, hvori man ikke har sorteret, fordi man ikke har haft kriterier i form af sammenhængende tankegange. Den primære struktur bliver kronologien. Bortset fra detaillærdommen, som naturligvis er steget en god del siden annalistikkens dage i århundrederne før det 17., kunne man godt tale om en tilbagevenden til den førhistoricistiske annalistik, en neoannalistik.

Samvirkende med denne tendens har arbejdet det forhold, at litteraturhistorier i de sidste mange årtier er blevet kollektive produkter. I de ældre udviklingskonstruktioners tid blev hele litteraturhistorier i adskillige bind skrevet af enkeltpersoner, evt. med nogle underordnede hjælpere. Hovedmanden havde visionen, og i det omfang han også beherskede detaillén og forstod at

K&K ANMELDELSER

føje den i strukturen, kom der fremstillinger ud af det, der stod. Vilh. Andersens suveræne force var, at han mestrede dette dobbeltgreb. Tankemæssigt og åndshistorisk var hans konstruktion særdeles alderstegen for at sige det mildt; usamtidigt. Men den dybt sammenhængende struktur og den formidable beherskelse af stoffet ned i dets enkeltheder, gav produktet et liv, hvis længde må forbløffe.

Men den slags er fortid. Med det kollektive forfatterskab, hvis legitimation som regel har været lærdomsmassen, kom den bekvemme udvej til at undgå det centrale spørgsmål: hvad skal stå i stedet for den gamle udviklingsmodel? Stender-Petersen var som en undtagelse i den posthistoricistiske periode alene om sit projekt, og derfor måtte han svare på spørgsmålet. Og hans svar er på højde med det, han erstatter. Men sådan gik det ikke i det store flertal af kollektivt forfattede litteraturhistorier.

For det første ligger der i selve ekspertforestillingen ingen forpligtelse til, at eksperten kan sætte sin ekspertise ind i en større struktur. For det andet vil alene antallet af sidestillede ekspertforfattere i sig selv udelukke en sammenhængende struktur på andet end et meget abstrakt, udvendigt plan. Det er svært at forestille sig, at en sammenhængende tankegang, konstruktionsidé, vil kunne gennemkrydse bidrag fra en flerhed af forfattere, der naturligvis tænker og mener forskelligt.

Denne mangfoldighed er i sig selv og i almindelighed et gode. Men i denne forbindelse efterlader den unægtelig spørgsmålet: hvorfor i det hele taget skrive litteraturhistorier, der præ-

tenderer at være en helhed, men ikke er det? Der kan gives mange ad hoc argumenter for det - pædagogiske, markeds-mæssige etc. -, og de kan være udmærkede. Men de frembragte værker, der ikke har kunnet organisere sine enkelte dele omkring et rimeligt sammenhængende alternativ til den gamle udviklingsmodel, har som regel haft en raison d'être, der har hængt langt nede i det pragmatiske og ad hoc-agtige. Undertiden har man næsten kunnet fornemme, at det hovedsageligt var idémandens inderlige ambition om at lægge navn til et værk, der var den centrale drivkraft.

Hvordan placerer nu den foreliggende *Verdens litteraturhistorie* sig i dette mønster? Sammenfattende konklusioner er det naturligvis for tidligt at komme med, så længe udgivelsen ikke er afsluttet. Derfor drejer det sig i første omgang kun om en vurdering af bind 1, der handler om oldtiden, d.v.s. perioden op til romerrigets opløsning. I dette første bind står en indledning til værket, skrevet af Hans Hertel. Jeg vil komme ind på den nogle gange nedenfor. Men først og fremmest bør et værk naturligvis dømmes på sine faktiske gerninger, ikke på erklærede hensigter, programmer og indledninger, der jo blot er løfter og ønsker.

Hovedparten af første bind handler om den græske og romerske litteratur, og afsnittene i strækket fra Grækenland i den arkaiske tid til slutningen af det romerske kejserrige (ca. 770 f.Kr. til ca. 475 e.Kr.) er skrevet - på skift næsten - af Minna Skaft-Jensen og Jørgen Mejer. Omkring dette centrum er der grupperet først nogle korte afsnit

K&K ANMELDELSER

om de ikke-græske oldtidskulturer (ægyptisk, jødisk, kinesisk, indisk) og afslutningsvis et afsnit om »Arven fra oldtiden«. Disse korte afsnit er skrevet af Peter Ulf Møller, Vibeke Børdahl, Kurt Johannesson og Lars Lönnroth.

I forsøget på at gå uden for det græsk-romerske kulturrum ligger en gestus. Hvor ældre litteraturhistorier ikke lagde skjul på, at de anså Grækenland og Rom for den vestlige kulturs kilde, har denne litteraturhistorie tydeligvis dårlig samvittighed. I 60'erne og 70'ernes kritiske miljøer opstod 'eurocentrisme' som skældsord, og det har brændt sig ind i folkene bag denne litteraturhistorie. Derfor har man taget et valg, og det er kontrært til den ældre traditions horisont: der ligger en stor oldtidsverden uden for Athen-Romaksen, hedder gestussen. Den er ikke helt tom, men den har ikke så meget, eller i hvert fald noget andet i sig, viser det sig.

Få læsere kender meget til den oldindiske og den oldkinesiske litteratur. Derfor (?) er behandlingen heller ikke særlig omfattende. Men man kunne lige så vel have ræsonneret omvendt. Hvis der virkelig havde været alvor i gestussen, burde disse litteraturer vel have været anderledes opprioriteret, så man ikke blot fik postuleret, men også vist, at den græsk-romerske oldtidslitteratur kun er én blandt flere andre ligeværdige? Der kan sikkert nemt fremfindes ad hoc forklaringer på denne modsigelse.

Men reelt dækker den givetvis over noget helt andet. Nemlig det forhold, at de indiske og kinesiske litteraturer som helhed ikke fremviser problemer og menneskebilleder i tæt forbindelse med

den europæiske. De er svære at gøre interessante for en typisk europæisk læser, hvis ikke man »bearbejder« og fortolker. Og så er man jo straks et andet sted henne, end en faglig fremstilling gerne vil være.

Der er en gammel tradition for europæiske bearbejdnings og selektive fortolkninger af det indiske og kinesiske. Det er i starten et romantisk sværmeri. Fra det 19. århundredes danske sammenhæng kender man Martin Hammerichs og Edvard Brandes' bearbejdnings af Kalidasa. Paludan-Müller havde også sine indiske sværmerier: »Kalanus«, hvori han især dyrkede den indiske filosofes asketiske selvafbrænding. Relationen bliver i det hele digterisk fri: Sophus Claussens »Sakuntala«, Tom Kristensens Kina-digte. Hans-Jørgen Niensens minimalmodernistiske »Haiku«-gendingning fra 60'erne. Som eksempler på udenlandske operationer af samme art kan nævnes Herman Hesse's Siddharta-bog og Ezra Pounds kinesiske inspiration. Mange kunne tilføjes. Fælles for alle disse relationer er imidlertid, at de er vestlige *fortolkninger* af nogle udvalgte elementer i de østlige kulturer. De er blevet omformet og siger i deres nye skikkelser mere om de europæiske kontekster, de går ind i, end om oprindelseslandet til det stof, man har ernæret sig af. Distancen, forskelligheden er blevet elimineret i en fortolkningsoperation.

Man behøver ikke den store eksamen i fortolkningsteori for at se denne problematik. Netop derfor er det så slående, at den slet ikke bliver taget op i denne litteraturhistorie, der gerne vil tilgodese det ikke-europæiske. Man

K&K ANMELDELSER

springer simpelt hen over problemet forskellighed, lader stort set som ingenting. Om det er bevidst eller ej, kan man ikke se. Men man kan fornemme tiltrækningen mod de to fordele, denne undladelse giver.

For det første slipper man for at analysere den udenlandske særegenhed mere indgående: hvordan er den nøjere beset, og hvori er den forskellig fra den vestlige? For det andet slipper man fra en hel række af intrikate spørgsmål: peger de østlige kulturer hver især mod nogle andre teksttyper, psykologiske typer og værdier end de vestlige, vi står i? Er individualismen og polis-demokratiet en græsk »opfindelse«, eller har de andre kulturer noget tilsvarende? Hvis nej til det sidste, er det så en tilfældighed? Og videre: skal vi misunde dem, at de er sluppet for disse centrale fænomener i den vestlige civilisation, eller skal vi være glade for, at vi har dem?

Og samtidig med at man undgår at forholde sig til disse ganske interessante, men tunge spørgsmål, får man et stort og næsten gratis point på den skala, der hedder 'at mene det rigtige': vi er ikke eurocentriske! - som indledningen stolt og lidt docerende forkyn-der, idet der bagefter følger en forklaring til dem, der ikke kender ordet. Det eurocentriske verdensbillede er nemlig forældet, hedder det, og tilmed udemokratisk! Man skulle næsten tro, at demokratiet var opstået i Kina og ikke i Grækenland.

Der er således en tydelig holdningsmarkering. Nej til det europacentrerede og et ivrigt ja til resten af verden. Imidlertid har resten af verden som bekendt ikke efterladt så megen litte-

ratur, og afsnittene herom har af samme grund ikke det omfang, man sikkert gerne ville have givet dem. Der hviler på denne måde en tvetydighed eller en ubearbejdet modsigelse omkring disse forhold.

En ganske lignende dobbelthed finder man omkring en anden modsætning: forholdet mellem mundtlig og skriftlig digtning. Holdningen bliver markeret mange steder i bindet og behandles direkte i et afsnit med titlen »Den skriftlige historie - og den mundtlige.« Ligesom der ligger en stor oldtidsverden uden for det græsk-romerske rum, ligger der en endnu større litteratur uden for den skriftlige: »én ting kan man være sikker på: den bevarede [skriftlige] litteratur er kun en lille del af den samlede masse og ikke nogen repræsentativ del« (p.58).

Ligesom de ikke-europæiske u-lande er undertrykte, er også den mundtlige digtning blevet undertrykt, og den overlever i vesten nu kun nede »i undergrunden«; børns tælleremser og frække historier nævnes som eksempler. Den mundtlige kultur er social og gruppebaseret, den er ikke individuel og afstandsskabende. De tidlige samfund uden skriftkultur savnede den ikke, hedder det.

Den store styrke ved den mundtlige overlevering er, at den formidler en smidig og stadig tilpasset sandhed. Da Bibelen blev oversat til folkesprog skabte det ravage og utryghed, som det siges med en henvisning til et sent eksempel.

Minna Skafte-Jensen, der formulerer denne for en litteraturhistoriker tankevækkende position, fortsætter senere linien i afsnittet om den hellenistiske

K&K ANMELDELSER

litteratur i Aleksandria. »*Afstand* kunne man sætte som overskrift på den aleksandrinske digtekunst« (p.232 f., hvorfra også de følgende citater stammer). Her sker den smertefulde afsked med det muntlige og kollektive endegyldigt, og digteren lukkes inde i den intellektuelles isolation: »Han var kommet på afstand af sit publikum. Han var skriftlig om nogen; han sad med sin skrive-tavle, skrev (...) til læsning for mennesker som digteren ikke kendte og aldrig ville komme til at kende«. »Han var kommet på afstand af almindelige mennesker«. »Og han var kommet på afstand af traditionen.« Og afstanden får skriftkulturens mærke: den »markerer sig i digtene som ironisk distance.«

Jeg citerer, fordi tilgangen er bemærkelsesværdig og med fordel ses på skrift. Den var ikke så sjælden blandt dem af 70'ernes universitetsintellektuelle, der så »folket« og »det folkelige« som stedet, hvor de alternative og autentiske værdier var at finde. Men det er bemærkelsesværdigt som koncept for en litteraturhistorie, der i sit genstandsområde og sin tradition hovedsageligt handler netop om det, der frem for noget andet bevirker den autentiske kollektive, mundtlige oprindeligheds forfald: skriften, individualismen og alt hvad deraf er kommet. Problematikken om overgangen fra mundtlig til skriftlig digtning er naturligvis uomgængelig i de tidligste perioder. Men det er ikke som videnskabelig problemstilling, den her synes at have primær interesse. Så ville de mentalitetshistoriske og kulturhistoriske aspekter næppe være blevet behandlet så forholdsvis kursorisk. Derimod synes den især at tjene som felt for en værdis-

markering, et håb, en længsel. Forestillingen om den mundtlige autenticitet og den folkelige oprindelighed er der siden 1800-tallet blevet skrevet meget og kritisk om. Hvis noget af denne kritiske tradition har været bekendt, har den i hvert fald ikke gjort indtryk.

Alt i alt: hvor mærkeligt det end kan lyde, og hvor uigennemtænkt det sikkert er, så markerer legio af tilkendegivelser rundt omkring i dette bind, at man tilsyneladende helst ville have skrevet om de *ikke-europæiske* kulturers *mundtlige* og *kollektive* digtning. Beklageligvis foreligger imidlertid først og fremmest de *europæiske* kulturers *skriftlige* og *individuelle* digtning. Det er så det sure æble, man har været nødt til at bide i. Hvordan er biddet?

Tandløst, kunne man fristes til at sige. Eller gammeldags. For den, der i slutningen af 60'erne mere eller mindre flittigt orienterede sig efter datidens litteraturhistorier, hvoraf de nyeste var skrevet omkring 1960 (Bonniers eksempelvis), er der megen genkendelse. Bindets centrale afsnit om Grækenland og Rom giver en nyttig repetition af stof, som kendes eller burde være kendt. Derimod kniber det meget med at få øje på noget nyt. Det gælder naturligvis ikke de ovenfor omtalte holdningsmarkeringer, der stammer fra 70'erne. Men i selve fremstillingens præsentation af den græske og romerske litteraturudvikling er det vanskeligt at uddestillere, hvori denne litteraturhistories nye bidrag til vores forståelse af den antikke litteratur egentlig ligger. Der er nye vurderinger rundt omkring på enkeltpunkter, og som lægmand på antikken har jeg sikkert overset mange

K&K ANMELDELSER

flere af disse punkter, end jeg har bemærket.

Men de samler sig ikke til et nyt mønster, undtaget dog måske dette: i modsætning til foregående litteraturhistorier, der endnu var tyngede af en uafrystelig fornemmelse af historisk afstand og historisk udvikling, anes der her en frisk vilje til at aktualisere. Også anakronistisk om nødvendigt. Om sofisterne sammenfattes således, at de »satte alle spørgsmål under debat« (p.151) og at deres indsats var »en »omvurdering af alle værdier.«« (ibid.) Man skulle tro, at de havde læst både Brandes og Nietzsche.

En anden form for aktualisering består i det velkendte populariseringsgreb, at litteraturhistorien og læseren i fællesskab forestiller sig, at man sidder f.eks. i et græsk teater. Vi får at vide, at nogle har købt forfriskninger og at »andre kigger sig omkring efter bekendte eller efter Athens berømt heder« (p.165). Proceduren i denne slags fantasier er, at man slutter fra sig selv i en beslægtet moderne situation, og så projicerer man sit eget reaktionsmønster tilbage. Dog bliver det sløret lidt. Vejen bliver lagt rundt om en figur, der hedder »vore dages sydeuropæere.« Den hjælper til en næsten parapsykologisk vished om, hvad der rørte sig inde i hovederne på det antikke publikum under forestillingen: »De har reageret lige så lidenskabeligt som når vore dages sydeuropæere går i teatret, og de har ikke glemt hvad de har set og hørt« (p.171). Trods tidsafstanden har litteraturhistorikeren tilsyneladende en mere sikker viden, end nogen moderne receptionsforsker vil gøre sig håb

om at kunne opnå, selv uden tidsafstand.

Viljen til aktualisering er omfattende. »Modernisten Euripides« hedder en overskrift, og umiddelbart skulle man tro, at den forbandt ham med det litterære begreb modernist og modernisme. Men der menes med ordet såmænd blot, at han »forekommer aktuel selv i vore dage« (p.180), at han »virker moderne i vor forstand« (p.181). I samme tonart fremhæves det som det centrale ved Euripides, at han - helt på linie med demokratiske og fornuftige mennesker i vore dages Skandinavien forstår man - er modstander af krig. At staten og slægten, som står centralt i de ældre dramer, hos Euripides er udskiftet »med privatsfærens problemer« (p. 183) nævnes ukommenteret og blot en passant.

Netop vægtningen og vinklingen i denne passage er karakteristisk. Man finder her den pudsige blanding af traditionalisme og utætmet aktualiseringstrang. Men man finder også dette meget sigende fravalg i, hvad litteraturhistorien mener er interessant: Euripides »moderne« antikrigsholdning er mere interessant end hans placering i det historiske skifte fra en kollektiv-social-religiøs fortolkning af menneskelige problemer til en individuel fortolkning. Det sidste bemærkes, men det gør tydeligvis ikke indtryk. Skal beskrivelsen af traditionalisme og aktualiseringstrang uddybes, er det derfor i høj grad nogle karakteristiske fravær og fravalg, der bør nævnes.

Siden forrige århundredes historicisme har der ofte været tænkt over, om ikke kun den vestlige kultur i bred forstand kunne føres tilbage til græ-

K&K ANMELDELSER

kerne, men også i mere snæver forstand selve den individualistiske menneskeopfattelse havde sine rødder her. I de tidlige faser var det kulturhistorie og filosofi, der kom ind på sådanne overvejelser, der ligger som fortolkningsstof i de klassiske tekster. I de sidste årtier har bl.a. den franske mentalitetshistorie arbejdet videre med problemstillingen. Blandt de mange fjerlitteraturhistoriens indledning sætter i hatten på sig selv, er netop inspiration fra fransk social-historie, hvori mentalitetshistorien miljømæssigt hører hjemme.

Derfor må det undre meget, at hele denne problemstilling er totalt fraværende. Det er som en blind, der uden at vide det vandrer forbi en fascinerende udsigt. Efter bemærkningen om, at sofisterne satte det enkelte individ i centrum, går man uanfægtet videre, som om den slags allerede var sket mange gange tidligere i verdenshistorien. Noget tilsvarende sker i behandlingen af individorienteringen hos Sofokles. Det lyder næsten, som om den var en gammel affære; noget man bemærker, men ikke noget at hænge sig i.

Mentalitetshistoriske perspektiveringer af tekststoffet interesserer man sig altså ikke for, og litteraturlisten tyder heller ikke på kendskab i de baner. Interessante og spektakulære fortolkninger som J.P. Vernant's *Mythe et Pensée chez les Grecs* (Paris 1965) eller hans senere *Mythe et tragédie en Grèce ancienne* figurerer således ikke på listen, der på dette sted kun indeholder skandinaviske, engelske og nogle enkelte tyske henvisninger.

En anden særdeles spændende vinke i den litterære antikkforskning har

været undersøgelser og tolkninger af den litterære tekniks udvikling ud fra genre-mæssige, stilistiske og fremstillingsmæssige synspunkter. Jfr. Stender-Petersens koncept omtalt ovenfor. Men også her finder man et fravær. Det vil sige, der gives den traditionelle standardviden om det homeriske epos, tragedien m.m., og hvor det er muligt suppleres med tematikken mundtlig-skriftlig digtning. Men der er ikke nogen spor af den type studier, der funkler i Erich Auerbach's kapitler i *Mimesis* (1946) om Homer, Petronius og Marcellinus. Auerbach kan med et røntgenagtigt skarpsyn læse det ene fascinerende perspektiv efter det andet ud af den sproglige detaille. I ét greb er han i stand til at lokalisere omdrejningspunkter i den litterære tekniks indre historie og samtidig kaste et blitzlys ind i nogle pludseligt anskuelige former for antik menneskelighed. *Mimesis* er en skatkiste af stimuli for litterære antikkforskere. Bogen figurerer i litteraturhistoriens litteraturliste - fordi den er en berømt klassiker? -; men jeg kan ikke se dens spor i nogen analyser.

Auerbach er ikke den eneste, der har frugtbargjort de formmæssige studier i antikkens litteratur. M.M. Bakhtin har i en sprænglærd afhandling, der udkom på engelsk i 1981 i bogen *The Dialogic Imagination* (Austin, Texas), fremanalyseret tre fremstillingsmæssige grundtyper i den antikke prosa repræsenteret ved den såkaldte 'græske roman', Apuleius og Petronius og endelig den antikke biografi og selvbiografi. I hver af disse former kan han præcist beskrive, hvordan den litterære teknik i antikken udvikler sig gennem ganske bestemte

K&K ANMELDELSER

konstruktioner af fiktiv tid og fiktivt rum. Det er fremragende og original forskning, metodisk såvel som stofmæssigt, ikke mindst over for den græske roman. Men hvad skriver litteraturhistorien om den græske roman: den er »bygget over samme læst som moderne ugebladssromaner« (p.329). Der står også andre karakteristikker på de par sider, der vies fænomenet. Men der er ikke meget substans eller luft under vingerne her, og Bakhtin's studie er tydeligvis ikke bekendt.

Et vigtigt tema i en litteraturhistorie fra de sidste årtier er forholdet mellem litteraturen og de samfundsrammer, den fungerer i. Indledningen lover meget i denne henseende. Men bind 1 indfrier ikke meget heraf. Som bekendt har den antikke periode endnu ikke udviklet de offentligheds- og markedsforhold, som hele vores moderne litteraturforestillinger er forbundet med. Kun hvis man strækker begreberne vidt, kan man tale om, at antikken udvikler »forformer« el. lign. af disse moderne strukturer. *Verdens litteraturhistorie* aner dog ikke noget problem. De få linier, der bruges på problemstillingen, fremstiller f.eks. Athen omkring 400 f.Kr. som præget af »bogforretninger, eksport af bøger og private bogsamlinger« (p.148); med andre ord de 'litterære institutioner', som »den dag i dag« (ibid.) præger samfundet. Fra Platon til Bertelsmann's internationale bog- og medieimperium i slutningen af det 20. århundrede synes ikke i litteraturens produktionsvilkår at være sket ændringer af betydning, der er værd at nævne. Det turde dog være en tilsnigelse. Igen ser man således en voldsom trang til at 'gøre antikken moderne', at nedtone

forskelle til det forsvindende. Det er svært at forstå, at man kan få sig til at skrive sådan i et værk, der i sin indledning flager med Arnold Hauser's kunst- og litteraturhistorie som en central inspiration.

Spændingen mellem litteratur og politisk magt f.eks. i Rom giver heller ikke anledning til dyberegående overvejelse over, hvad den mon kunne betyde generelt for digtningens genrer og indhold. Det bliver i det væsentlige til nogle snusfornuftigheder på det plan, hvor man giver gode råd til historiens aktører: »Man måtte vare sin mund og pen, hvis man ville være forfatter og overleve i kejsertidens Rom« (p.297). Eller en ad hoc-agtig 'nu skal du høre'-forklaring på, hvorfor Ovid blev forvist fra Rom: Augustus var »bange for at Ovids livssyns skulle få for stor indflydelse« (p.299). Ja, det var han sikkert.

Det er pudsigt, hvorledes disse for litteraturen ganske konsekvensrige magtforhold troskyldigt kan konstateres, som om det var et lille *faux pas* i et ellers pænt selskab: »Det var naturligvis vigtigt for kejseren at de mænd han var omgivet af var loyale mod ham« (p.280), hedder det som grundbetragtning til omtalen af Augustus og Mæcenas. Men hvad det betød for indholdet i den litteratur, der havde mæcenatet som social ramme, synes at begrænse sig til dette: hvis mæcenen var flink, gav det digteren ro; hvis han ikke var flink, hæmmede det hans digtning. Store ulykker bliver der dog aldrig tale om. Vergils og Horats beskrivelse af det lykkelige bondeliv »skal opfattes som propaganda for Augustus' politik« (p.286), hedder det. Men også her konstaterer man blot en

K&K ANMELDELSER

pittoresk detalje, et udenværk til det væsentlige. Og det væsentlige synes at være 'menneskelivet', det uforanderlige, det ikke-forskellige. Som der står om *Æneiden*: det er et digt »om Rom og menneskelivet« (p.286); ikke menneskelivet som Vergil eller romerne opfattede det, men sådan i al almindelighed. Hermed har digtet formentlig opfyldt, hvad der flere gange omtales, som om det drejede sig om noget ganske fysiologisk: »et almenmenneskeligt episk behov« (p.48), som digteren opfylder ud fra sin »drift til at fortælle historier« (p.13).

At skrive en litteraturhistorie med den tendens, at der - bortset fra visse medie- og genreforskelle og den almindelige politiske kronologi - egentlig ikke sker de store forandringer gennem historien er noget nær selvmodsigende. For hvis alt i det væsentlige var det samme, hvorfor så beskæftige sig med disse gamle sager? Det er et spørgsmål, som må melde sig, når man læser en litteraturhistorie, der så stærkt fremhæver lighederne, det her-og-nu-aktuelle, det du-og-jeg-moderne. Og mangelen på svar slår ud på en anden, konsekvensrig måde. Har man ikke nogen forestilling om historisk udvikling, bliver man nødt til at ty til den blotte kronologi i struktureringen af fremstillingen. Det er så også hvad man gør; neoannalistik kunne man kalde det.

Og dog stikker nissen alligevel næsen frem her og der. Nogle få steder optræder nemlig pludselig ordet 'civilisationsprocessen'. Det bliver imidlertid ikke tilkendegivet eller diskuteret, hvad man forstår derved. Anser man den for en triumferende historie om fremskridt,

som den ældre historicistiske skole gjorde? Eller anser man den for en psykologisk-politisk strukturændrings-historie af komplekst tilsnit som f.eks. Norbert Elias gjorde (*Über den Prozess der Zivilisation*)? Eller anser man den på neoromantisk vis for en forfalds-historie?

Klart bliver der ikke meldt ud til disse spørgsmål, men de diskrete signaler peger nærmest i retning af sidste mulighed. Som nævnt mener man ikke, at de såkaldte mundtlige samfund følte noget behov for skrift, et sådan samfund »er ikke noget litterært mangelsamfund« (p.45). Et andet sted karakteriseres de primitive samfund som nogen, der lever »i økologisk balance med deres omgivelser« (p.29). Man kan selv fortsætte og slutte sig til resten. Det var også dengang, hvor »afstanden« mellem menneskene, endnu ikke var opstået, jfr. ovenfor. Det er ikke overraskende, at Platon og idé-læren får en fyldig behandling, mens Aristoteles - »videnskabernes systematiker« som han benævnes - gøres af på én side.

Den underliggende skitse til civilisationsprocessen som en økologisk og social forfaldshistorie passer godt sammen med dyrkelsen af det folkelige og af det ikke-europæiske. Men disse typiske 70'ermeneringer står i et uafklaret forhold til de mange eksempler på, at man - i 50'ernes og 60'ernes stil - uhistorisk taler om mennesket som sådan i almindelighed. Og endelig kommer hertil det lag af det her-og-nu-moderne, som 80'ernes kommercielle behov for bred læserappel har smurt ovenpå. En ganske speciel blanding.

K&K ANMELDELSER

I dette trelagede fænomen spiller 80'ernes kommercielle impuls ind i flere forbindelser. Værket er således ikke en skrevet litteraturhistorie, men også en billedbog. Hvis man er sådan indrettet, at man i en fagbog gerne vil følge en sammenhængende tankegang blive fremstillet, har man en vanskelig opgave for sig. Næsten hver tekstspalte, har en konkurrerende spalte ved siden af sig. Her findes billeder og/eller billedtekster, tit lange. Med ganske korte mellemrum kommer helsidesbilleder og billedopslag over to sider. Den, der kunne tænke sig at læse, ikke primært blade i billeder, skal derfor hele tiden arbejde ned gennem dette spraglede dække for at komme til grundteksten. Det kræver en betydelig vilje og koncentration, og man kan undertiden føle, at tilrettelæggeren slet ikke ønsker, at man kommer ned til den. Det er en effektiv distraktion, der sættes i scene. Og jeg tror den lykkes. De færreste trodser formentlig forhindringerne og kommer igennem til en kontinuerlig læsning af flere sider i træk.

Tankegangen bag tilrettelæggelsen er, at den moderne kultur er visuel, og at flere og flere af denne grund dropper bøgerne. Den såkaldte »bogdropperdebat« genlyder. For at lokke publikum tilbage til litteraturen overtrækker man så sagen med et tykt lag af visuelt flødeskum, så den ligner en lagkage fra konditori La Glace. Hvis målet er at få folk til at læse både denne og andre bøger, tror jeg, at strategien er forkert. Man kan godt lokke til billedkigning. Men hvis man vil lokke til læsning, kræver det, at teksten i sig selv er stimulerende og næringsrig; at den er

velskrevet og har tankeføde i sig. Det kan ikke »fixes« med billedopslag og farver. Hvis man vil se billeder, vil man, når det kommer til stykket, nok snarere gå til et billedværk og ikke til en litteraturhistorie.

Trods den visuelle opcheckethed og den energiske aktualiseringsstrang, der begge skal signalere at værket er moderne og »in«, behøver det dog ingen hemmelighed være, at dette første bind af *Verdens litteraturhistorie* i sit indhold og sin tankegang ikke er det.

Hvis man kan finde en hovedtendens i de sidste 25 års internationale originalforskning i fremmede og fortidige kulturer er det en ny bevidsthed om disse kulturers anderledeshed. De står ikke blot på et andet trin i en unilineær udviklingshistorie, som man i historicismens dage ofte forestillede sig. De er heller ikke alment menneskelige ens bag en overflade, som man kan skrælle af, hvilket også har været en gangs underliggende tankefigur, bl.a. i 50'erne. Nej, de er forskellige i en række henseender, som man tidligere ikke havde horisont til at forestille sig kunne variere: i menneskenes handlingsmønstre, i deres psykologi, i deres sociale interaktion, som regulerer sig gennem helt andre motivationer og regler, end dem vi kender. Udviklingen i litteraturen og de litterære former er i en sådan betragtning det helt centrale stof, både for en bredere kulturhistorisk fortolkning og for de snævert tekstorienterede analyser i traditionen fra Auerbach og Bakhtin.

Fra dagsdebattens frondører kender man kritikken af »eurocentrisme« og »etnocentrisme«. Men for forskerne har det ikke drejet sig om den chikke posi-

K&K ANMELDELSER

tur. For dem blev den ny bevidsthed et incitament til det vanskelige arbejde at fremanalysere, hvori de fortidige kulturers anderledeshed så bestod. Det er en opgave, der består i opfange det forskellige i de gamle kulturer i stedet for at reducere dem til det identiske. Som et illustrativt og spændende eksempel på bestræbelsen kan nævnes Paul Veynes studie i antikkens »gaveøkonomi« og det hermed forbundne kulturmønster, *Le pain et le cirque* (Paris 1976). Samme Veyne blev senere bedt om at redigere første bind om antikken i pionerværket *L'Histoire de la vie privée* (Paris 1985 ff.), der er skrevet ud fra den samme grundtendens, og som i løbet af kort tid blev en standardreference.

Denne forskningsudvikling har været fransk initieret, men den har fået internationalt gennemslag. En række af de centrale værker er blevet oversat og udgivet i USA, hvor de både har givet bred inspiration og udløst intens debat. Herfra er de gået videre verden rundt. Der er meget at diskutere om denne tilgang, og det bliver også gjort. Men få vil benægte, at den væsentligt har udvidet perspektivet på antikken og ført forskningen ind en frugtbar skærpelse af bevidstheden om det historisk forskellige i tidligere epoker.

Når man i Skandinavien skriver en *Verdens litteraturhistorie*, bevæger man sig ind i et internationalt forskningsfelt. Det vigtige er måske ikke om fremstillingen eller litteraturlisterne inddrager konkrete enkeltstudier fra nyere forskning, skønt man nok kunne mene at de mere spektakulære burde figurere. Det vigtige er, at *Verdens litteraturhistorie* - i hvert fald dette første bind - meto-

disk er ude af kontakt med det refleksionsniveau, som international forskning har arbejdet på i nu snart mange år. Ikke fordi man ved bedre, eller fordi man vil noget andet. Men fordi man ikke er à jour. Karakteristisk nok er det eneste tegn på bredere orientering eller refleksion et referat af George Dumézil's myteteori. Den er fra 60'erne og tilhører i sin tankegang den tidlige strukturalisme. Udmærket; men der er kommet noget til efter den. Det er i det hele taget, som om den internationale faglige udvikling fra 60'erne og frem til værkets tilblivelse er gået helt hen over hovedet på denne litteraturhistorie, bortset fra den polish af 'progressive' meninger, som 70'erne gjorde obligatorisk for alle rimeligt moderne. Men moderne meninger er ikke det samme som moderne videnskabelig analyseteknik og et moderne metodisk refleksionsniveau.

Det er muligt at lokalisere værkets lag af kommercielle finesser: aktualiseringerne, billederne m.v. Her ligger sporene fra 80'erne. Man kan også lokalisere laget af 'de rigtige meninger' m.v. Her ligger sporene fra 70'erne. Tilsidst finder man endelig den egentlige faglige teknik. Den stammer fra 50'erne og de tidlige 60'ere. Som sådan er den hæderlig nok og al ære for det. Men den er unægtelig dateret. Det kan godt være, at det i 1985 var litteraturhistoriernes BMW, der kørte frem. Men bag den glinsende overflade skjulte sig en Trabant's mekanik.

En erfaring siger, at de bedste litteraturhistorier er dem med de korteste indledninger. At love lidt og holde meget synes at have været ledetråden

K&K ANMELDELSER

for mange forskertyper også på dette felt.

Verdens litteraturhistorie har en lang indledning. Her loves meget. Man vil anlægge en række af metodiske synsvinkler («sociologiske, idéhistoriske og komparative», p.16). Man har et nyt litteratur- og historiesyn, en ny stofudvælgelse, en ny opbygning og fremstillingsform, foruden naturligvis et nyt billedstof. Man vil beskrive intet mindre end »hele verdens verdenslitteratur« (p.17); som en »global proces« (p.18). Man vil i det enkelte tilfælde beskrive »hele samfundets litterære liv« (p.19), både litteraturens »indre og ydre historie« (p.20), se den fra brugernes synsvinkel og se den fra producenterne, se den »både fra samtidens synsvinkel, på dens betingelser, og med eftertidens og nutidens øjne« (p.24). Eller som det hedder med visuel reklameretorik, der skal lokke filmfreaksene til: »Det er også derfor fremstillingen går op og ned som et kamera på en lift - skifter mellem detaljer og overblik, mellem frøperspektiv og fugleperspektiv« (p.25). Hertil kommer løfter om, at man angiveligt er inspireret af metoder fra den nyeste forskning. Bl.a. nævnes her Robert Escarpit og Sven Møller Kristensen.

Det sidste skal nok være rigtigt, altså hvem man er inspireret af. Men ellers må man nok sige, at der i denne indledning bliver affyret rigeligt med krudt; af det løse. Det er muligt at man kan bluffe nogle troskyldige til at tro på alt det, der bliver lovet. Men har man lidt sund skepsis, eller har man selv dyppet tæerne i det hav af problemer og overvejelser, som litteraturhistorieskrivning indebærer, kan man

sige sig selv, at så meget som her loves, kan aldrig holdes. Og det er da også, hvad den videre læsning fortæller. Aldrig er der vist i en indledning til en litteraturhistorie blevet gået i så store sko - med så små fødder.

Verdens litteraturhistorie har fået meget positive anmeldelser i aviserne. Det har sikkert at gøre med, at den fremtræder venligt og imødekomende. Den stiller ingen krav til sine læsere, den forventer ikke meget af dem; højst en smule opmærksomhed, og denne kan gerne være lidt adspredt, for der bliver ikke lagt op til større læsestræk. En yderligere årsag til presse-successen kan måske være, at dagbladene litteraturhistorieanmeldere endnu i 80'erne som regel havde en universitetsuddannelse fra netop de år, hvor *Verdens litteraturhistorie* forankrer sig fagligt: 50'erne og de tidlige 60'ere. Den repræsenterer ikke noget nyt og fremmed; det er kun indpakningen, som er opdateret.

Derfor tror jeg også, at den fungerer tilfredsstillende over for store læsesegmenter, måske især inden for disse aldersgrupper. Derimod er jeg mere usikker på, om den tilfredsstillende de yngre læsergrupper. Jeg kan naturligvis ikke tale på deres vegne. Men det er mit indtryk, at litteraturstuderende nu er meget seriøse. Det har i Danmark i 80'erne været god tone at sparke bagud på 70'ernes faglige fornyelser; fuldt forståeligt og ganske naturligt. Men det bliver jo overstået, og der kommer yngre til, for hvem traumatet ikke eksisterer. Et nyt rum for saglighed opstår. For alle gælder det videre, at hvad enten man ved det, vil det eller ej, så

K&K ANMELDELSER

står man på skuldrene af de forudgående årtiers faglige udvikling. Situationen kan ikke skrues tilbage til 50'erne. Og de nuværende litteraturstuderende har langt mere sofistikerede problemer i hovedet end som så; de kan ikke leve af gamle løsninger.

Formidling og indhold hænger således sammen, og det er et spørgsmål, hvor stort et gab litteraturhistoriens læservenlige og billedrige tilforladelighed kan slå bro over. Det får stå åbent. Her har det primære været en vurdering af værkets første bind med vægten lagt på det faglige frem for det formidlingsmæssige. Vi vil i kommende numre af *K&K* diskutere værkets efterfølgende bind med en positiv forventning om, at de vil føje nye aspekter til billedet.

Lise Busk-Jensen

Moderne romantik

Hans Boll-Johansen og Flemming Lundgreen-Nielsen (red.): *Kaos og kosmos. Studier i europæisk romantik*, Museum Tusulanum, 255 s., illust., 1989; 198,- kr.

Kirsten Søholm og Hans Carl Finsen (red.): *Romantik i europæisk litteratur*, Aarhus Universitetsforlag, 190 s., illust., 1990; 158,- kr.

Dansk litteraturforskning var i mange år præget af to modstridende romantikopfattelser. Den ene havde Brandes fremlagt i *Hovedstrømninger*'nes første bind fra 1870'erne, den anden udmøntede Vilh. Andersen omkring århundredskiftet bl.a. i sin disputats *Guldhornene*. Brandes miskrediterede den tidlige romantiske bevægelse ved at beskrive den som et reaktionært opgør med oplysningstiden. I *Hovedstrømninger*'nes senere bind om engelsk litteratur efter Byron og fransk litteratur efter 1830-revolutionen blev romantikken ganske vist taget til nåde igen, dog kun for så vidt som den blev liberal og samfundskritisk og satte 'problemer under debat', kort sagt foregreb hans eget moderne gennembrud. Brandes' syn på dansk litteratur i perioden 1800-1870 var sammenfattende, at den aldrig havde løftet sig fra den tidlige romantiks 'reaktionære sump'.

Denne negative vurdering af romantikken vendte generationen af litteratur-